

Bohumil Doboš

Politická geografie Afrického rohu

Politická geografie Afrického rohu

Bohumil Doboš

Recenzovali:

Mgr. Kateřina Ženková Rudincová, PhD.,

Katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, Ostravská univerzita

Doc. PhDr. Jan Záhořík Ph.D.,

Katedra blízkovýchodních a afrických studií, Západočeská univerzita

Vydala Univerzita Karlova, Nakladatelství Karolinum

Praha 2025

Redakce Tereza Knotová

Grafická úprava Jan Šerých

Mapy Jaroslav Synek

Sazba DTP Nakladatelství Karolinum

Vydání první

© Univerzita Karlova, 2025

© Bohumil Doboš, 2025

ISBN 978-80-246-6034-9

ISBN 978-80-246-6062-2 (pdf)

Univerzita Karlova
Nakladatelství Karolinum

www.karolinum.cz
ebooks@karolinum.cz

Obsah

1. Proč se o Roh zajímat?	7
2. Etiopie: Nejednotné impérium	15
2.1 (De)centralizace, federalizace a konflikty	17
2.2 Historicko-geografický kontext	23
2.3 Vnitřní uspořádání	32
2.4 Mezinárodní vztahy	36
2.5 Regionální autonomie v kontextu slabého impéria	39
3. Eritrea: Severní Korea Afriky?	42
3.1 Budování státu	44
3.2 Historicko-geografický kontext	48
3.3 Vnitřní uspořádání	56
3.4 Mezinárodní vztahy	60
3.5 Budoucnost státu bez Isaiase Afwerkiho	63
4. Džibutsko: Geopolitický pívot dvacátého prvního století	67
4.1 Geopolitické pívoty	69
4.2 Historicko-geografický kontext	71
4.3 Vnitřní uspořádání	74
4.4 Mezinárodní vztahy	77
4.5 Budoucí geopolitická role Džibutska	80
5. Somaliland: Nejlepší neuznaný stát na světě	84
5.1 Co jsou neuznané státy?	86
5.2 Historicko-geografický kontext	89
5.3 Vnitřní uspořádání	97
5.4 Mezinárodní vztahy	102
5.5 Budoucnost uznání a rozvoje	106

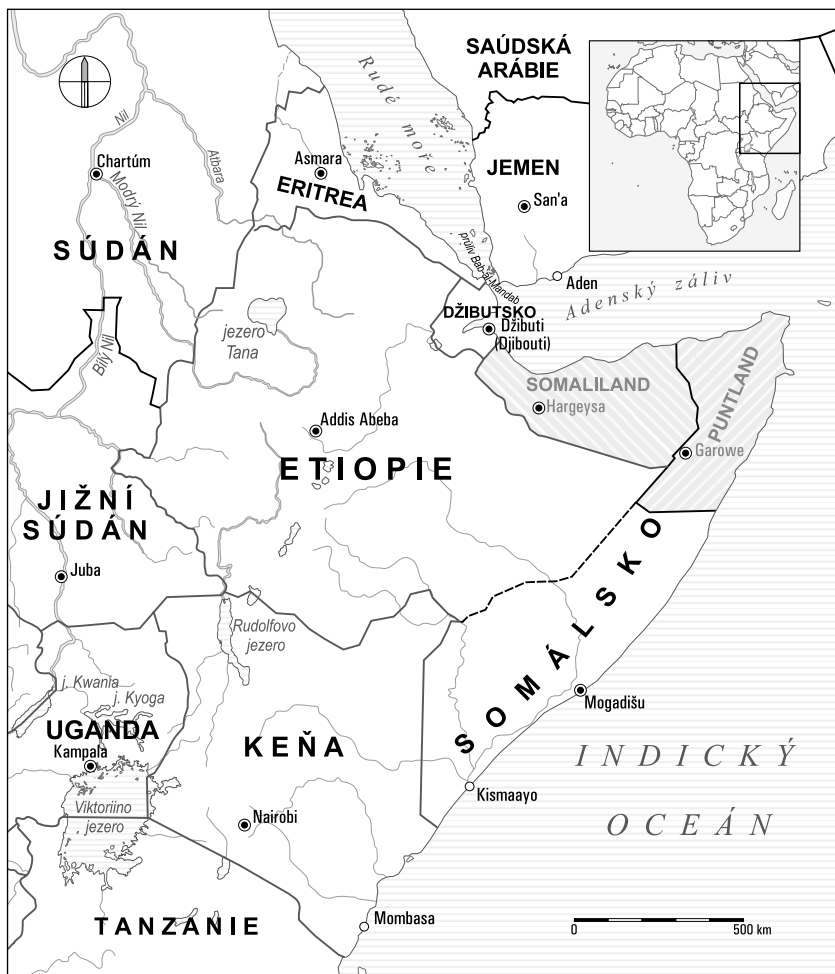
6. Somálsko: Fikce státu na pobřeží Indického oceánu	109
6.1 Zhroucené státy	111
6.2 Historicko-geografický kontext	114
6.3 Vnitřní uspořádání	121
6.4 Mezinárodní vztahy	128
6.5 Budoucnost státu v Somálsku	131
7. Geopolitika Afrického rohu	134
7.1 Vztahy v regionu	135
7.2 Vztahy s okolními regiony	138
7.3 Externí působení	142
Citovaná literatura	145
Seznam zkratk	160

1. Proč se o Roh zajímat?

Jaký region spojuje přímého nástupce starověkého císařství a moderní totalitární režim? Sdružuje v geografickém sousedství vojenské základny hlavních světových mocností, neuznaný, avšak vnitřně efektivní stát a globální symbol bezvlády? Je dominován impériem, které se však pravidelně noří do vnitropolitických konfliktů? A kolem kterého vedou jedny z nejvytěžovanějších námořních obchodních tras globalizovaného světa? Jde o Africký roh, region rozdělený mezi Etiopii, Eritreu, Džibutsko, (dlouhodobě mezinárodně neuznávaný) Somaliland a Somálsko. Region s velmi dlouhou historií a rozmanitou kulturou, ale také mnohými bezpečnostními problémy a politickými spory. Oblast, kde se mísí somálská mobilita, etiopská imperiální kultura a v africkém kontextu limitovaný vliv evropského kolonialismu. Jeden z nejbarvitějších, ale zároveň i nejkřehčích regionů světa.¹

Region Afrického rohu se po skončení druhé světové války stal pro mezinárodní média symbolem hladomoru a konfliktu. Po konci studené války pak v oblasti došlo k politickým a bezpečnostním seismickým otřesům, které vedly k rozpadu Somálska a vzniku více než třicet let mezinárodně neuznaného Somalilandu. Od Etiopie se odloučila mezinárodně naopak uznaná Eritrea. Zatímco státní struktury na jihu Somálska, tedy jižně od provincie Puntland, zkolabovaly, nově budovaným institucím Somalilandu a Eritreje se podařilo vytvořit poměrně efektivní systém

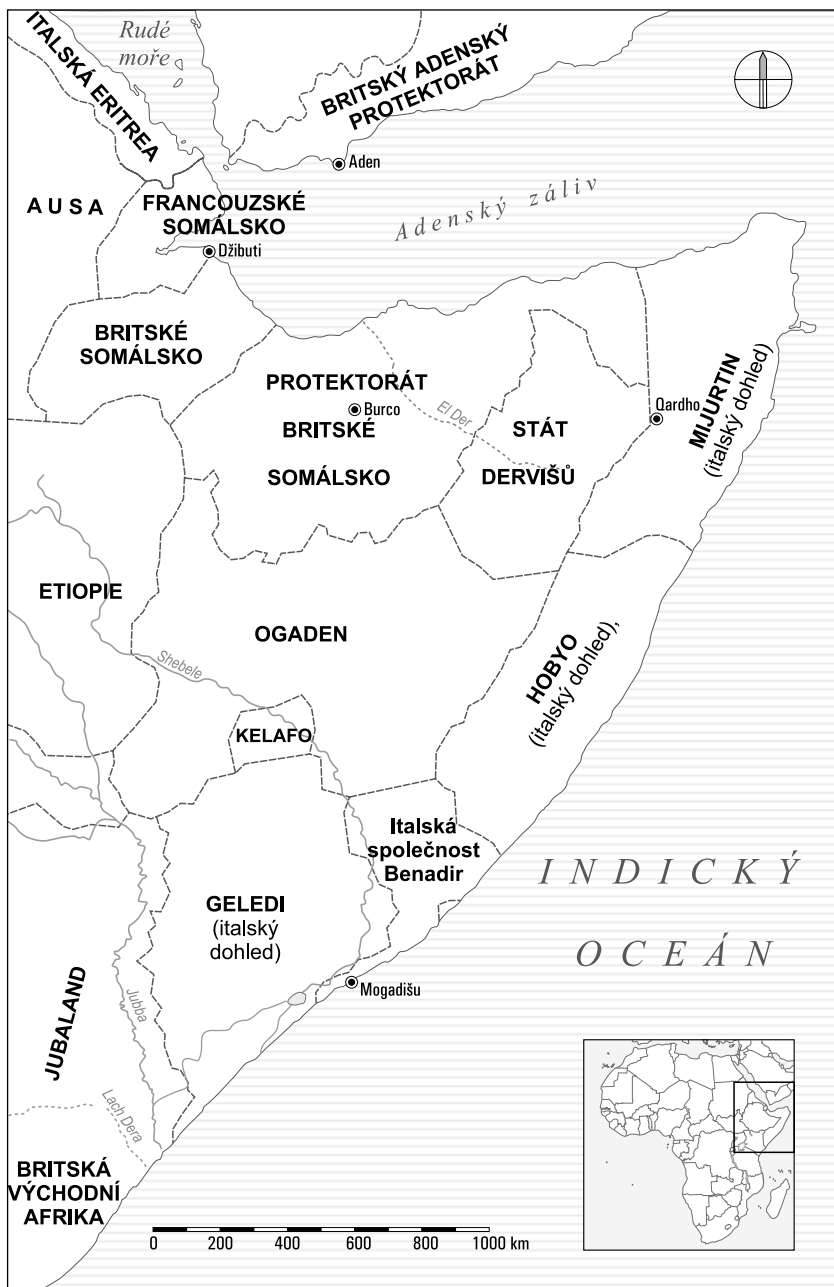
1 Do definice regionu se často přiřazují i Súdán, Jižní Súdán či Keňa, ty však nejsou v této práci začleněny, jelikož se v nich objevují výraznější koloniální vlivy a funkčně jsou silněji propojeny s jinými oblastmi, jako je severní nebo východní Afrika. Kniha tak cílí na osvětlení situace regionu v nejužším geografickém chápání.

Mapa 1: Africký roh

vnitřní správy. Nová etiopská vláda, která nahradila na počátku devadesátých let vojenský a oficiálně krajně levicový režim Derg, započala etapu bezprecedentního hospodářského růstu, který sice nedokázal zemi vyvézt z chudoby, ale nasměroval ji na pozitivní trajektorii vývoje, i když bez zásadnějšího posunu k demokratizaci. Tu můžeme v rámci regionu sledovat pouze u Somalilandu.

V jižní části Somálska reagovala společnost na nestabilitu danou v podstatě absencí centrální vlády vznikem kvalitativně rozlišných

Mapa 2: Koloniální hranice v Africkém rohu

politických uspořádání: od klanových struktur přes moderní protostátní entity po džihádistickou povstaleckou administrativu nároklující si v určitých historických obdobích roli politického hegemonu v mnoha oblastech země. Region je také cílem externích intervencí pod hlavičkou Africké unie a dalších vlivových operací, jejichž původci využívají nestabilní situace k prosazování vlastních cílů. Sever reagoval na rozpad státu jinak. Somaliland na základě zkušeností s občanskou válkou v osmdesátých letech vyhlásil již v roce 1991 nezávislost. Také Puntland, sousedící se Somalilandem, vytvořil o sedm let později autonomní oblast, která se o svoji bezpečnost a zajištění služeb obyvatelům stará bez ohledu na dění na jih od hranic, avšak nevznáší nárok na formální nezávislost.

Etiopie byla po roce 1991 i přes devastující válku se sousední Eritreou v letech 1998–2000 poměrně stabilní zemí. Vláda v Addis Abebě se začala profilovat jako regionální velmoc, zasahující přímo například do konfliktu v sousedním Somálsku. Později využila Etiopie nepokojů v Egyptě spojených s Arabským jarem k zahájení stavby Velké přehradě etiopského znovuzrození (*Grand Ethiopian Renaissance Dam*, GERD), která má potenciál zajistit Etiopii stabilní přísun nedostatkové elektrické energie, ale také ovlivnit značně průtok Nilu, čímž ohrožuje primárně Egypt. Vnitropolitická situace se však výrazně proměnila se zvolením Abiyho Ahmeda do premiérského postu v roce 2018. Abiy² se stal první osobou v této pozici po roce 1991, která neměla podporu Tigrajské lidově-demokratické fronty, a jeho centralizační politika vedla k povstání, které začalo právě v Tigraji o dva roky později. Centrální vláda za cenu mnoha válečných zločinů (které však prokazatelně páchali i rebelové) a s pomocí eritrejské armády situaci stabilizovala a dále posiluje svoji kontrolu nad celým územím Etiopie. Tomu začaly v roce 2023 výrazně vojensky oponovat amharské milice Fano. V roce 2024 pak Addis Abeba znovu rozpohybovala mezinárodní politiku v regionu podepsáním dohody s vládou v Hargeyse zahrnující možné mezinárodní uznání Somalilandu.

Avšak ani zbylé dva, obvykle méně často zmiňované státy by nebylo dobré opomíjet. Eritrea si prošla relativně úspěšným obdobím budování státních institucí a eritrejské národní identity, dokázala se vypořádat i s přítomností mnoha etnik, jazykových skupin a náboženství v nově vznikajícím státu. Tento proces však výrazně změnil směr po již

2 Etiopská a eritrejská jména se píšou v obráceném pořadí než v češtině. Jako ekvivalentu českých příjmení je proto využíváno první, a ne druhé jméno.

zmiňované válce s Etiopií na přelomu tisíciletí, která vedla k téměř úplnému ekonomickému kolapsu mladé země a značnému utužení režimu v Asmaře. Dříve relativně otevřený stát se proměnil v tuhou vojenskou diktaturu, jež nutí své občany k časově neohraničené vojenské službě, která tak v podstatě představuje státem řízené otrocké práce. Nepřátelství režimu eritrejského prezidenta Isaiase Afwerkiho vůči tigrajské, etiopské, politické elitě pak vedlo k přímému zapojení do vnitřního konfliktu v Etiopii po roce 2020.

Sousední Džibutsko se dokázalo se svými vnitřními spory naopak vypořádat relativně efektivně a využilo svojí geografickou pozici a nestabilitu sousedních států k zajištění prominentního postavení v regionu. Džibuti je jediným dostatečně velkým přístavem ve stabilní a mezinárodně uznané zemi v oblasti průlivu Bab-al-Mandab, Adenského zálivu a jižní části Rudého moře. Z tohoto důvodu můžeme na území státu vidět jak budování vojenských základů států, jako jsou Spojené státy, Francie, Čína, Japonsko či Itálie, zajišťující fyzickou bezpečnost státu, tak i rozvoj obchodu, který je klíčový například pro sousední Etiopii. Džibutsko hraje z tohoto důvodu důležitou roli již od vybudování první železnice z Addis Abeby do Džibuti v devatenáctém století.

Z mezinárodního či globálního pohledu je region významný ze dvou hlavních důvodů. Ten první je spojen právě se strategickou geografickou lokací Rohu. Region se nachází v blízkosti námořních tras, které jsou klíčovými tepnami obchodu mezi Evropou a východní Asií, ale také mezi Evropou a Perským zálivem. Na tuto skutečnost byla široká veřejnost upozorněna prudkým nárůstem útoků pirátů v okolí somálských břehů po roce 2008. Tento faktor je také důvodem pro přítomnost výše zmíněných vojenských základů v Džibutsku. Druhým klíčovým důvodem, proč mezinárodní aktéři věnují tomuto regionu pozornost, je rozmach islámského fundamentalismu na jihu Somálska, primárně aktivit hnutí *Ḥarakat al-Šabáb al-Mudžáhidín* známějšího pod zkráceným jménem al-Šabáb. I přesto, že je skupina napojena na globální al-Káidu, jsou její operace do velké míry omezeny na Somálsko a jeho okolí. Přesto je však teritoriální rozmach hnutí, obzvláště v kontextu převzetí moci v Afghánistánu Tálibánem a v Sýrii Hay'at Tahrír al-Šám, vnímáno jako mezinárodní hrozba. Limitovat zkoumání Afrického rohu jenom na tyto otázky by však nutně vedlo k opomenutí mnoha dalších politicko-geograficky významných fenoménů, které se v oblasti objevují. Následující text je proto členěn jak geograficky, tak i tematicky. Tím umožní upozornit na alespoň některé obecnější politologické koncepty, které se dají v Africkém rohu pozorovat a studovat.

První kapitola se věnuje Etiopii jako regionální velmoci. Addis Abeba na jedné straně jednoznačně dominuje regionálnímu dění, na druhé straně má však značné problémy s vnitřní stabilitou a rozvojem. Ty jsou spojeny s historickým kontextem, ve kterém se objevují dva protichůdné faktory – tlak na větší centralizaci státu a zároveň odpor regionálních entit, jako je Tigraj, Oromsko či Ogaden a později i Amharsko. Právě na procesy (de)centralizace a jejich dopadů na vnitropolitickou situaci se zaměříme. Zvláštní pozornost si zaslouží období po roce 2018 spojené s centralizačními snahami Abiyho Ahmeda, jež vedly až k rozpoutání vnitropolitického konfliktu, který v roce 2021 spojil tigrajské milice s povstaleckými skupinami z mnoha dalších etnických skupin v boji proti centrální vládě. Je zde poukázáno na nedostatky jednotlivých modelů správy, které Etiopie v období po skončení druhé světové války zažila. Představen je kritický pohled na model etnofederalismu, který je často zmiňován jako možné řešení pro jiné etnicky heterogenní státy, např. Myanmar.

Sousední Eritrea vznikla také v důsledku dezintegračních snah v rámci Etiopie, hlavně z důvodu porušení slibu o federalizaci tehdejšího císařství po skončení druhé světové války. Stát byl začleněn do Etiopie proti principům dekolonizace se slibem vysoké míry autonomie. Addis Abeba však nikdy k federalizaci nepřistoupila, což vedlo k několika desetiletím občanské války. Eritrea dokázala vytvořit silnou identitu postavenou na odkazu italského kolonialismu a vytvořit relativně efektivní státní strukturu. Z toho důvodu se v kapitole věnované tomuto státu zaměříme právě na proces budování státu a jeho specifika v subsaharské Africe. I když je Eritrea unikátním případem (*sui generis*), který nevznikl v mezinárodně garantovaných hranicích, ale musel si svoji existenci vybojovat, stále nám může posloužit pro pochopení obdobných procesů na celém kontinentu.

Džibutsko, jak již bylo zmíněno výše, je významné primárně svojí geografickou polohou a s tím spojenou významnou přítomností externích vojenských základů nejen globálních hráčů, jako jsou Spojené státy nebo Čína i tradičních externích aktérů působících na kontinentu jako Francie, ale i v zahraničně-bezpečnostních otázkách jinak pasivnějších států jako Japonsko. Tato přítomnost z malého a chudého státu bez významného ekonomického potenciálu vytváří geopolitický pivot s globálním významem. Koncept geopolitického pivotu je v akademické literatuře chápán různě, avšak společným hlediskem je vždy unikátní geografie regionu. To spojuje Džibutsko s případy jako Singapur či Panama. Právě na existenci a roli podobných teritorií se blíže podíváme

při analýze vývoje v Džibutsku a osvětlíme, jak může přítomnost zahraničních sil ovlivňovat vnitropolitický vývoj státu, ale i jak toto unikátní postavení definuje chování vlády v Džibuti navenek, primárně vůči sousednímu Somalilandu.

Somaliland bude tématem následující kapitoly. Region je od roku 1991 typickým případem neuznaného státu – entity s vnitřní schopností spravovat (většinu) nárokovaného území, avšak bez plného mezinárodního uznání. Do konce roku 2023 neuznal Somaliland, i přes jeho silný normativní nárok na státnost, jediný stát. Tento paradox je ještě výraznější, pokud porovnáme schopnost vlády v Hargeyse a Mogadišu spravovat svá území nebo vezmeme v potaz ochotu institucí Somalilandu organizovat relativně svobodné a demokratické volby do většiny politických těles. Kapitola se však nebude věnovat pouze tomuto zdánlivému rozporu, ale i strategiím, které Somaliland využíval či využívá pro zvýšení životní úrovně, nebo sporům o delimitaci východní hranice entity.

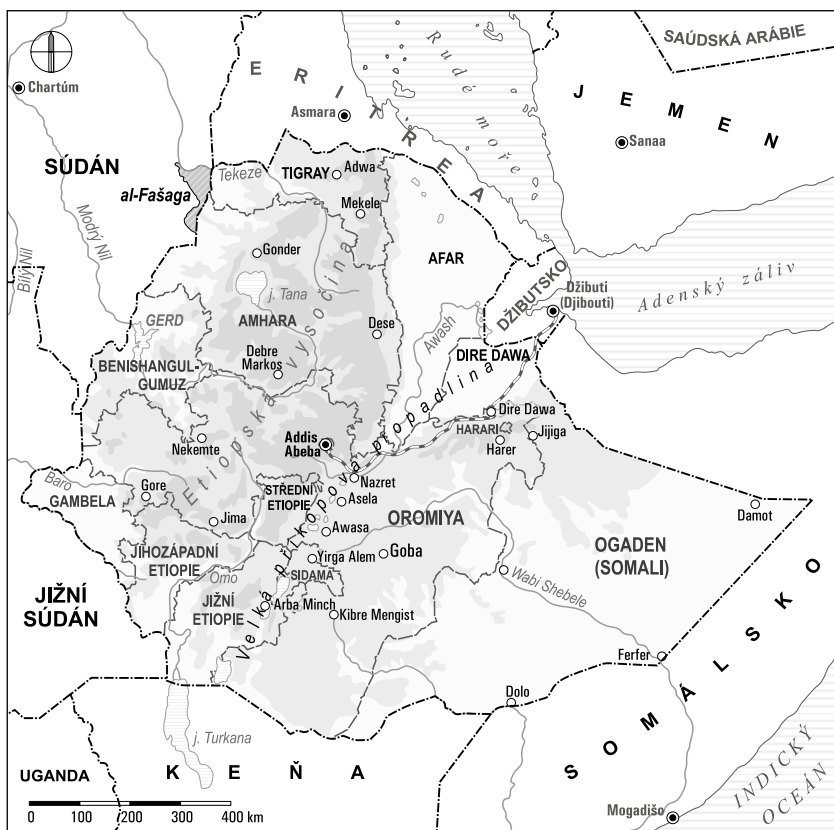
Pozornost musí být samozřejmě upřena i na Somálsko jako takové. Symbol rozpadu státu po konci studené války nám umožní sledovat právě tento proces a jeho následky. Somálsko není pouze oblastí nekontrolovaného násilí a anarchie, ale i teritoriem, jehož populace vytváří mnohé politické teritoriální alternativy ke státní správě, které cílí na administraci menších území. Jelikož je vláda v Mogadišu plně závislá na zahraniční podpoře, je nutné vysvětlit i vliv externích intervencí na vnitřní procesy v rozpadlých státech – Somálsku konkrétně. Jak se ukáže, Somálsko zdaleka není pouhou „černou dírou“ plnou násilí.

Poslední kapitola poté popisuje uceleně mezinárodní dimenzi politik v Africkém rohu. Ať už jde o vztahy uvnitř regionu, s jeho přímým geografickým okolím nebo vliv na globální scéně, region má i významný geopolitický rozměr jako celek. Kontrola Etiopie nad průtokem Nilu potenciálně ohrožuje bezpečnost Súdánu a Egypta, islamistické povstání na jihu Somálska ohrožuje stabilitu v severovýchodní provincii Keni, spolupráce mezi al-Šabábem a islamistickými skupinami na jihu kontinentu do jisté míry ovlivňuje konflikty například v Mosambiku či Demokratické republice Kongo, Eritrea kontroluje strategicky významné ostrovy v Rudém moři, které využívá arabská koalice bojující s hnutím Hútijů v Jemenu, a výčet by mohl pokračovat dále.

Kniha vychází primárně z anglicky psané sekundární literatury a představuje první ucelený česky psaný text věnující se politicko-geografické analýze Afrického rohu. K analýze daných témat využívá textů z širšího spektra společenských věd, a to nejen v teoretických částech, ale i v jejich praktické aplikaci. K primárním zdrojům se kniha obrací hlavně

při zkoumání vnitropolitického vývoje jednotlivých zkoumaných entit. Pro čtenáře, kteří by chtěli do problematiky proniknout hlouběji, pak doporučuji jako pokračování studia velmi obsáhlý a detailní *Routledge Handbook of the Horn of Africa* (Bach 2022), ve kterém se silně odráží i česká akademická stopa. Doufám, že tento text nabídne čtenářům základní vhled do problematiky jednoho z klíčových, i když velmi nestabilních regionů subsaharské Afriky a umožní mu nahlédnout komplexnost politických dějů v něm. Dále čtenáři nabízí i možnost reflexe některých zásadních teoretických a konceptuálních problémů, které jsou se zkoumáním politického prostoru spojeny. Afrika není jeden stát a pochopení rozdílů a interakcí mezi jednotlivými entitami je v kontextu nárůstu ekonomického a demografického významu kontinentu naprosto klíčové. Následující text je pokusem představit českým čtenářům jeden díl do této skládačky.

2. Etiopie: Nejednotné impérium

Mapa 3: Etiopie

Etiopie je v historickém kontextu subsaharské Afriky unikátním případem. Na rozdíl od ostatních částí kontinentu nebyla nikdy systematicky kolonizována a s výjimkou limitované italské okupace v letech 1936–1941 zůstala po celou svou moderní existenci nezávislou politickou entitou. Od tradičního císařství přes vojenskou diktaturu po moderní autoritářský režim, dvacáté a dvacáté první století znamenají velice turbulentní a mnohdy násilnou historii tohoto rozlehlého území. V Etiopii nejenže najdeme jednu z nejstarších křesťanských církví na světě, což je spojeno s přítomností mnoha starodávných památek, ale je také domovem mnoha jiných náboženství a různorodých etnolingvistických skupin, žijících v hranicích současného etiopského státu. Stát obývají mimo jiné Amharové, Oromové, Tigrajci, Somálci nebo Afarové, kteří se po náboženské linii dělí na muslimy či ortodoxní a protestantské křesťany. Etiopie pokrývá jak náhorní výšiny, hlavní město Addis Abeba je položeno v nadmořské výšce asi 2 355 metrů nad mořem, tak nízko položené polopouště na východě země.

Etiopie tak historicky než moderní vestfálský centralizovaný stát představovala vždy spíše rozdrobené císařství, které si procházelo obdobími centralizace a decentralizace v návaznosti na schopnosti panovníků podrobit si jednotlivé politické celky existující na území historické Habeše. Po úspěchu centralizačních snah panovníků v devatenáctém století a dokonaných Menelikem II., který zajistil nezávislost císařství porážkou italských vojsk v roce 1896 v bitvě u Adwy, se stát začal zapojovat pod vládou císaře Hailea Selassieho do mezinárodního dění. Haile Selassie se pak stal jedním ze symbolů africké dekolonizace (i rastafariánského hnutí, které se nazývá po jeho jméně Ras Tafari Makonnen z období mezi lety 1916–1930, kdy byl korunním princem za vlády císařovny Zewditu). Stát se mu však nepodařilo modernizovat a přizpůsobit na podmínky moderního mezinárodního systému. Císař byl v roce 1974 násilně odstaven od vlády nastupující vojenskou a oficiálně radikálně socialistickou vládou. Derg vedl radikální a velmi brutální vnitřní politiku, která nakonec dovedla především tigrajské povstalce k dobytí hlavního města v roce 1991 a následkem toho režim k pádu, oddělení Eritreje a tím i ztráty přístupu k moři. Nový režim pod nadvládou Melese Zenaviho a následně po jeho smrti Hailemariama Desalegna nastartoval proces modernizace ekonomiky a hospodářského růstu a také jisté liberalizace politiky projevující se například propouštěním politických vězňů, zdaleka však nevedla k demokratizaci režimu. K tomu nedošlo ani po roce 2018 s nástupem Abiyho Ahmeda, postavy, která drží rekord v nejkratším období mezi udělením Nobelovy ceny míru a masivním